

Pregledni članek

Socializacija: interdisciplinarni vidiki

Milan Likič – Guček
Celovška 185,
SI – 1000 Ljubljana

POVZETEK:

Socializacija: interdisciplinarni vidiki

Socializacija je interdisciplinaren pojem, s katerim se ukvarjajo psihologija, sociologija, antropologija, pedagogika, ekonomija itd.. Gre za procese socialnega učenja oz. vplivanja, katerih učinki se kažejo na različnih področjih vsakdanjega življenja. Pričujoči članek skuša opozoriti na to, da lahko procese socializacije obravnavamo tudi v (interdisciplinarni) povezavi s problemi spolne identitete, globalizacije, psihologije in sociologije življenjskih obdobij ter različnih konceptov identitete.

Ključne besede: socializacija, psihologija, sociologija, interdisciplinarnost

ABSTRACT:

Socialization: interdisciplinary aspects

Socialization is an interdisciplinary term, which appears in psychology, sociology, anthropology, pedagogic, economy etc. It implies the process of social learning or social influence with the consequences on very different fields of everyday life. Actual contribution tries to pay attention to the approach, where processes of socialization are discussed "through" (interdisciplinary) connection with problems of sexual identity, globalization, psychology and sociology of life stages and different concepts of identity.

Key words: socialization, psychology, sociology, interdisciplinarity

Vsaka socializacija je tudi socialno vplivanje, ki predpostavlja razpolaganje z različnimi resursi (človeškimi, finančnimi, tehnološkimi, prostorskimi) in "vzvodi" socialne moči (moč nagrajevanja, prisiljevanja, informacijska moč, legalna, ekspertna, medijska). Socialne spremembe so torej posledica socialnega vplivanja, ki ga lahko izvajajo manjšine, ki so aktivne in konsistentne, ali pa se spremembe dogajajo po značilnostih masovne psihologije (Moscovici, 1985). Potekajo lahko tudi kot ustvarjanje oz. spreminjanje javnega mnenja, ne glede na pristope k njegovemu merjenju, ki jih je tako dobro prikazal Rudi Supek (Supek, 1981).

Socializacijo lahko opredelimo (Rus, 2000) kot proces socialnega učenja, ki se začne že zelo zgodaj -- tedaj, ko prevzemamo prve značilnosti socialnega vedenja. Hkrati je to stalen (permanenten, kontinuiran) proces socialnega učenja: v življenju ves čas prihajamo v situacije, ko moramo pridobivati nove socialne izkušnje.

Bolj kot je socializacija povezana z učenjem (prevzemanjem, igranjem) zahtevnejših (kompleksnejših) socialnih vlog, različnih nalog in zahtev medsebojnih odnosov, bolj je hkrati socialno naporen proces. S procesom socializacije se ukvarjajo različne znanosti, zato so tudi definicije socializacije zelo različne. Dubar (Rus, 1997) socializacijo obravnava s petih vidikov: 1/ z razvojno psihološkega vidika oz. z vidika psihosocialnega razvoja, upošteva tudi genetični aspekt (zlasti Piagetov pristop k socializaciji, aplikacije na področju izobraževanja in politične socializacije); 2/ s kulturnoantropološkega vidika in z vidika funkcionalizma (kulturološki pristop k socializaciji, odnos med osebnostjo in kulturo, T. Parsons in njegova teorija funkcionalizma); 3/ z vidika "inkorporacije habitusa" (od "habitusa" k identiteti, verjetnostno-vzročni pristop k socializaciji); 4/ z vidika socializacije kot socialne konstrukcije realitete (Hegel, Habermas, Max Weber, G. H. Mead, P. Berger in T. Luckman); 5/ z vidika sociološke teorije identitete.

Socializacija in spolna identiteta

Spolna socializacija je eden najpomembnejših vidikov sodobnih raziskovalnih orientacij v sociologiji, socialni psihologiji, antropologiji, študijah spolov, seksologiji in drugih interdisciplinarnih vedah. Analiza prevzemanja spolnih vlog zajema biološke, biosocialne in psihoanalitske pristope, socialne teorije učenja ter pristope, ki poudarjajo androginitet in podobnost spolov (ne pa zgolj razlik med njimi).

Biološke teorije spolne identitete lahko izhajajo iz redukcionističnega ali interakcionističnega vidika (Hayes, 1994). V prvem primeru se poudarjajo fizične in druge bio - antropološke razlike med spoloma (kromosomi, gonade, hormoni). Drugi vidik razlike med spoloma razlaga tudi z vidika interakcije med biološkimi, socialnimi in kulturnimi dejavniki.

Drugi pristop k interpretaciji spolne identitete je biosocialni. Omenjeni pristop ne zanemara biološkega dejavnika, vendar poudarja, da je spolna identiteta povezana tudi s poimenovanje. Takoj ko se otrok rodi, se ga poimenuje kot "ženskega" oz. kot "moškega" otroka. Poimenovanje pa je hkrati že uvrščanje v določeno kategorijo in pripisovanje uvrščenemu objektu vseh lastnosti, ki so značilne za kategorijo. Poimenovanje je lahko s tega vidika tudi vsiljena identiteta (op. a.). Teorija socialnega učenja trdi, da je spolno vedenje nekaj naučenega, in sicer na osnovi socialnih pričakovanj okolja in različnih "tipičnih" model spolnega vedenja, ki že obstajajo v družbi.

Spolno identiteto skušajo razlagati še druge teorije, od klasično psihoanalitičnih, do številnih variant feminizma, ki imajo svoje sociološke, psihološke, antropološke itd. osnove.

Socializacija in globalizacija

Socializacija lahko poteka na različnih področjih in vsako od omenjenih področij je lahko na različne načine povezano z globalizacijo. Gre za pojave politične, medijske, zdravstvene itd. socializacije, predvsem pa ekonomske socializacije, ki jo lahko preučujemo tako z individualnega, kot s skupinskega oz. makroskupinskega vidika. Zadnji vidik ima tudi globalne ekonomske razsežnosti, ki se kažejo tudi na ravni mednarodne ekonomije (Hirst in Thompson, 1996).

Tudi skrb za človekove pravice je postal eden od globalnih trendov, občutljivost za njihovo kršenje pa eden od učinkov socialnega učenja oz. socializacije, kot jo izvajajo različni socialni agensi, "od družine do družbe". Ena od postmodernih značilnosti odnosa do človekovih pravic je tudi njihova vse izrazitejša razčlenjenost, od t.i. otrokovih pravic, do različnih pravic do različnih vrst drugačnosti. Človek se s pravicami resda rodi, vendar je potrebno, da se jih tudi nauči prepoznati, spoštovati in uresničevati. Vse to je povezano z različnimi edukacijskimi procesi, vsak od njih predstavlja tudi svojstven proces socializacije (Likič – Guček, 2001). Globalizacija in

človekove pravice sta najtesneje povezana s pojmom socializacije. Analiza značilnosti socializacije je s tega vidika bistvena tudi za analizo značilnosti koncepta človekovih pravic, kot za analizo globalizacijskih učinkov (Likič – Guček, 2001).

Pomemben socializacijski dejavnik je tudi družina. Lahko predvidevamo, da bo obseg družinskega vpliva toliko "širši", kolikor bolj so si vrednotne usmeritve družin v različnih okoljih podobne. Če gre celo za podobnost v različnih kulturah, lahko govorimo celo o "globalizacijskem" učinku. Poleg družine imajo tovrstni učinek še mediji, ki predstavljajo enega najpomembnejših "globalizacijskih agensov" v procesu socializacije. Govorimo lahko celo o medijski konstrukciji resničnosti, ko je t.i. medijska resničnost eden najbolj pomembnih socialnih okvirjev globalizacijskega procesa. Problem "globalizacije" je s tega vidika tudi problem medkulturnih študij oz. ugotavljanja transkulturnih fenomenov. Eden od takih pojavov je npr. tudi spoštovanje do staršev, ki se pojavlja v skoraj vseh znanih kulturah. Gre za pojav, ki je globalen. Seveda ne gre za globalizacijo v smislu socialnega vpliva, gre pa za globalizacijo v smislu posledic in zaporedij razvoja, ki so "globalne".

Socializacija z vidika življenjskih obdobj

Psihologija življenjskih obdobj se ukvarja predvsem z adolescenco in z obdobjem odraslosti.

V sodobnih (post)industrijskih družbah se adolescenca obravnava kot prehodno (tranzicijsko) obdobje med otroštvom in odraslostjo. Hayes (1994) h klasičnim teorijam adolescence prišteva tiste, katerih skupna značilnost je ta, da adolescenco obravnavajo kot obdobje pretresov.

Omenjena "stresnost" adolescentnega obdobja se razlaga z različnih vidikov: z biološkega, z vidika zrelosti, s psihoanalitičnega vidika in z vidika kulturne relativnosti.

Z biološkega vidika telesne spremembe v adolescentnem obdobju vplivajo na emocionalno nestabilnost. Teorija kulturne relativnosti upošteva dejstvo, da so mladi ljudje v marsičem "izločeni" od družbe odraslih. To je hkrati spodbuda za oblikovanje posebne "kulture mladih". Gre za pojav, ki se lahko kaže tudi na način različnih subkultur. Gre za nekaj, kar lahko

predstavlja poseben življenjski stil in "kakovost življenja", kar se kaže v različnih rekreativnih, športnih, zabavnih in (sub)kulturnih dejavnostih (Rus, 1999, Rus, 2000).

Nekateri avtorji uporabljajo celo izraz "socialna segregacija", ki naj bi bila eden od razlogov "anti - socialnih" stališč določenih adolescentnih skupin.

Socializacija ter identiteta

Južnič (1993) pri obravnavanju identitete loči štiri vrste identitet (z različnimi identitetami se ukvarjajo tudi različne discipline): 1- identificiranje s telesom; 2 - osebno in skupinsko identiteto; 3 - kulturno identiteto ter 4 - etničnost in nacionalno identiteto.

Identificiranje s telesom je lahko individualno ali skupinsko. Individualni pojem telesnosti zajema predstavljanje s telesom, stališča do telesnosti, vključno z metaforami telesa, in spolno identiteto. Sporočilni pomen telesa oz. njegovih delov se kaže v različnih znakih neverbalne komunikacije.

Telo pomembno določa človekovo osebnost, saj je ena od osnov njegove individualizacije.

Južnič (1993) navaja naslednje identifikacijske elemente človekovega telesa: vonjave, glas, dotik, pogled, gibanje. Vsakega od omenjenih identifikacijskih elementov lahko razčlenjujemo z različnih vidikov: z vidika medosebne komunikacije, z vidika umetniške izraznosti itd. Zelo pomemben del telesne identitete je spolna identiteta.

Skupinsko identificiranje s telesom se prav tako nanaša na telesno identiteto (rase, hierarhija ras in zapostavljenost različnih vrst telesnosti), na zavarovanje telesne identitete (kastna in slojevna distinkcija) in t. i. nekonkluzivnost telesne identitete (rasno mešanje in rasne nianse). Skupinsko poistovetenje s telesom se lahko kaže v različnih vrstah psihološke "reflektiranosti" telesa. Tudi v zvezi z reprezentacijo telesa lahko uporabimo pojem socialnih reprezentacij.

Pojem osebne identitete zajema identificiranje posameznika (odnos med zasebnim in javnim, samoprepoznavanje in prepoznavanje s strani okolja), koncept oz. kategorijo individualnosti (osebnost in razvoj samoidentificiranja) ter koncept ločenosti in izločenosti (stigmatizacija, marginalizacija in premakljiva identiteta).

Poseben vidik identitete je pojem neidentitete. K neidentitetnim kategorijam lahko prištejemo nepripadnost, tujstvo, morda tudi izključujočnost.

Nepripadnost, tujstvo oz. izključujočnost, pa je lahko, glede na socialno okolje,

različno generalizirana socialna vloga. Primeri različnih stopenj oz. obsegov (neintegritanosti) v socialno okolje: politični ali ekonomski emigranti v imigrantskem okolju, Romi itd.

Primeri različnih skupin (glede na velikost in strukturo), ki izražajo nepripadnost, tujstvo: določene romske skupnosti, velemestni geto ipd. Nepripadnost lahko izraža tako manjšina do večine kot obratno.

Kaj pa kulturna identiteta? Po Južničju (1993) obsega problematiko poimenovanj in vzdrževanja identitete. Koncept etničnosti se nanaša na merila etničnega razlikovanja (etnična distanca, trajnost in prehodnost, prehod iz etnije v narod), pomen in vlogo jezika ter religiozno identiteto (transcendentne identitete, religija in cerkev). Pri nacionalnosti ne moremo mimo nacionalne zavesti (nacionalna ideja, nacionalizem in nacionalni karakter), države (odnos država narod, državljanstvo) in mednarodne skupnosti

Zaključek

Socializacija je proces, ki predstavlja najbolj združevalno področje različnih družboslovnih disciplin: socialne in razvojne psihologije, psihologije osebnosti, pedagogike, andragogike, sociologije, komunikologije. Pojem socializacije je zelo interdisciplinaren, saj njene vsebine ne moremo razumeti brez poznavanja vsebin v okolju, ki se jim posameznik prilagaja. Zato zahteva interdisciplinarna znanja psihologije, sociologije, ekonomije, prava, poznavanja kulturnih značilnosti okolja itd. Socializacija je hkrati proces oblikovanja posameznikove individualne in socialne identitete.

Viri:

- Giddens, A. (1993): *Sociology*. London: Polity Press.
- Hayes, N. (1994). *Foundations of psychology*. London: Rotledge.
- Hirst, P. & Thompson, G. (1996). *Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance*. Polity Press.
- Južnič, S. (1993). *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Likič Guček, M. , *Socializacija, globalizacija in človekove pravice*, *Anthropos*, 33, 4-6, 2001, str. 230 – 234
- Moscovici, S. (1985). *The age of crowd: A historical treatise on mass psychology*. Cambridge University Press.
- Rot, N. (1983): *Osnovi socijalne psihologije*. Beograd.
- Rus, V. S. (1993): *Socialna psihologija: teorija, empirija, eksperiment, uporaba*. Ljubljana: Davean.
- Rus, V. S. (1999): *Sociopsihologija kot sodobna paradigma socialne psihologije*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Supek, R. (1981). *Ispitivanje javnog mnijenja*. Zagreb: Udžbenici sveučilišta u Zagrebu.